

Han passat trenta anys de l'assassinat del jove Miquel Grau a Alacant. L'equip d'investigació AIP ha localitzat l'assassí de la ultradreta que posà fi a la seua vida, Miguel Ángel Díaz-Panadero Sandoval. Descubrim la seua nova vida, els seus negocis i la seua personalitat. L'afirmació feta aleshores pel fiscal amb referència a l'assassí –“ni sent, ni estima, ni el preocupa”– continua essent, avui dia, plenament vàlida.

Trasllat a muscles del taüt de Miquel Grau després del funeral, el 16 d'octubre de 1977.

En Alacant el mataren

“No hi tinc res a dir”. Aquesta és l'única resposta que surt de la boca de Miguel Ángel Díaz-Panadero Sandoval quan –després de ser localitzat per l'equip d'investigació AIP– li demanem per Miquel Grau, el militant del Moviment Comunista del País Valencià (MCPV) que va matar a Alacant el 1977, una data històrica, ara fa trenta anys.

Miguel Ángel Panadero Sandoval, que, juntament amb tota la seua família, va canviar els cognoms per Díaz-Panadero Sandoval, va ser condemnat per l'Audiència Provincial d'Alacant a dotze anys de presó el 1978. El tribunal va considerar com a fets provats que

Miguel Ángel havia llançat des de la balconada de sa casa –un setè pis del numero 11 de la plaça dels Cavalls– un bloc de ciment de dos quilograms de pes que va impactar de ple sobre el cap de Miquel Grau, i que li causà lesions tan greus que morí al cap de deu dies. A partir d'aquell moment, Miquel Grau, de 22 anys, es convertí en un símbol de la lluita per la plena democràcia, al començ de la transició, en un himne d'homenatge cantat per Al Tall i pel poema “La causa del poble” que li dedicà Vicent Andrés Estellés.

L'homicida només va complir quatre anys de la condemna i es va llicenciar en dret. Avui exerceix de procurador

dels tribunals a València i és conseller de l'empresa que explota les benzines Sandoval, situades a l'eixida nord d'Alacant.

Miquel Grau descansa per sempre al nínxol 7.151 del cementiri d'Alacant, al costat del seu pare –que va morir vuit mesos més tard, després d'enfonsar-se en una profunda depressió– i la seua mare, Josefa, que morí l'any 1995.

La nit dels fets. Miquel feia el servei militar, llavors obligatori. Però aquella nit del 6 d'octubre, com que tenia permís, era a Alacant, i ho va aprofitar per acompanyar els seus companys del MCPV a enganxar cartells per a la im-

Darrera imatge de Miquel Grau, mentre feia el servei militar obligatori.

i escriptora que aquella nit fatídica va perdre un company i que quedà marcada, com tots els valencians, pel terrible assassinat de Miquel. "Fou ell com podia haver estat qualsevol de nosaltres", explica l'escriptora, present durant els fets, que ja s'havia trobat sovint amb els defensors aferrissats d'aquell règim caduc, que entrebancaven el procés democràtic i hipotecaven els somnis i demandes de la societat civil amb la por i l'amenaça.

"Per guanyar la llibertat quants germans tenen de caure", cantà Al Tall anys després, en homenatge. Però no interessava a ningú, que hi hagués més morts sobre la taula en un moment tan delicat. La policia no detingué l'assassí, sinó que ell es lliurà, això sí, dies després de la multitudinària Diada que esdevingué un homenatge a Grau, el qual moria una setmana després a l'hospital. "Vam viure en les nostres carns els riscos de la transició", afirma Quinonero.

"No poguérem dir-li adéu perquè el taüt ens furtaren" (Al Tall). En efecte, el soterrament es preveia com una nova marxa reivindicativa temuda pels governants, que van segrestar el fèretre per accelerar l'acte. Tal com relata Quinonero, "s'emportaren el cotxe amb el mort i el posaren dins la tomba, davant els qui havien pogut arribar des de la plaça dels Cavalls fins al cementiri, és a dir, la família, que ja hi era, alguns amics i periodistes que

s'havien afanyat". Els qui pretenien marxar cap al cementiri des de la plaça dels Cavalls van ser dispersats per les càrregues de la policia. Calia passar ràpid aquell incident desgraciat i no escalfar l'ambient. "Els no volien cap acte ni cap manifestació; tractàrem de negociar amb els responsables del govern que ens deixaren marxar des de la plaça dels Cavalls, però no vam arribar a cap acord." Més de 18.000 persones acompanyaven el cos de Miquel quan, en arribar a la plaça de bous, les forces de la policia, armades amb porres, cascs i metralletes, van irrompre contra el dol i originaren una de les situacions més tenses i doloroses que es recorden a la ciutat.

Ningú no va saber d'on havia vingut aquell objecte pesant que truncà la vida de Miquel, fins que, passada la Diada, es lliurà Miguel Ángel Panadero Sandoval, un jove ultra de família adinerada addicta al règim i ben relacionada. La seua fortuna, de fet, provenia de les generoses concessions que els havia fet l'administració franquista d'algunes benzineres situades estratègicament.

La policia havia interrogat nombroses persones i la família de l'assassí, que sembla que no en sabia res fins que no es va lliurar a la policia. Durant l'interrogatori del judici es va insistir en el temps que havia passat des de l'assassinat fins que es va lliurar; i el fiscal destacà la fredor amb què havia mantingut els fets en silenci durant tant de temps. Mentrestant, els governants i els jutges havien de demostrar que les ideologies no comptaven a l'hora de detenir i jutjar el culpable en aquella democràcia acabada d'estrenar, que encara conservà per molts anys els vells funcionaris franquistes als tribunals i als cossos de la policia.

Comissió ciutadana. El judici tingué lloc un any després, l'any 1978, i es va voler presentar el cas com un malaurat accident sense motivació política. Lluny d'aquest objectiu institucional, els grups d'extrema dreta justificaven el crim. El dia del judici, Alacant apareixia plena de pintades, moltes signades amb esvàstiques, que exigien la llibertat de Panadero. Qualsevol víctima dels feixistes era un avís, un advertiment que continuarien presents, i el temps demostrà que també impunes.

minent manifestació del 9 d'Octubre. Tan sols feia dos mesos de les primeres eleccions democràtiques després de quaranta anys. El 1977 bullia a tot arreu l'activitat política, la il·lusió pels canvis i la por per allò que havia de venir.

La plaça dels Cavalls (que encara es coneix per plaça dels *Luceros*) proveï d'aigua els poals dels joves que preparaven la cola per a aquella encartellada que els esperava. Des del setè pis del número 11, algú observava els *subversius*, i llençava discretament petites pedres al centre de la plaça, mirant de dissuadir-los. "Algun fatxa" com tants n'hi havia que feien boicot a les activitats dels qui reclamaven democràcia. No hi donaren importància, ni tan sols advertien des d'on venien els projectils. Fins que un bloc de ciment de dos quilos impactà directament sobre Miquel Grau. Ho explicava la seua amiga, Llum Quinonero (Alacant, 1954), periodista, guionista

De Panadero Sandoval a Díaz-Panadero Sandoval

El perfil de l'homicida

“Ell haurà de viure sempre amb aquesta càrrega sobre la seua consciència, però nosaltres viurem sempre més sense Miquel, encara que amb la seua memòria”

No va ser fins al gener de 1979 que va ser ferma la sentència condemnatòria contra l'homicida de Miquel Grau. La sala segona del Tribunal Suprem confirmava la decisió de l'Audiència Provincial d'Alacant de condemnar Miguel Ángel Díaz-Panadero Sandoval a dotze anys i un dia de reclusió i a diverses indemnitzacions, per un delictes d'homicidi. El condemnat havia recorregut contra la sentència de l'Audiència d'Alacant i el Suprem havia desestimat totalment aquell recurs. Cal tenir presents diversos factors. En aquella època la majoria d'edat penal estava en els 21 anys, i Díaz-Panadero en tenia 19 quan va cometre els fets. Això li serví per a beneficiar-se d'avantatges penitenciaris de resultes dels quals fou posat en llibertat el 1982, després de complir quatre anys dels dotze a què havia estat penat.

El seu aspecte físic mostra —en comparació amb l'única imatge que hi havia de Díaz-Panadero— la transformació que sofreix una persona al cap de 30 anys, per bé que no resulta difícil, tot i haver passat tant de temps, de reconèixer-lo, si ens imaginem els cabells que ja no té. La mirada és la mateixa de quan va seure al banc dels acusats el 1978: tan inquietant, si bé ara mira a través d'unes ulleres. Sens dubte, el temps li ha deixat petja en l'aspecte físic. No sabem si també en la consciència.

A dalt, l'homicida de Miquel, durant el judici a Alacant, el 1978 quan era Miguel Ángel Panadero Sandoval. A baix, Díaz-Panadero, en l'actualitat.

Díaz-Panadero té el despatx professional de procurador al carrer de Bèlgica, número 4, de València, un carrer paral·lel a l'avinguda d'Aragó, molt a prop de l'estadi del València CF. És procurador del BSCH i de la CAM davant els tribunals, en els casos de demandes per impagament i més qüestions d'índole bancària. Igualment, Miguel Ángel Díaz-Panadero Sandoval és conseller d'Estaciones Sandoval, SA, una empresa familiar dedicada a la venda al detall de carburants per a l'automoció, amb domicili fiscal al carrer de Dénia, 87, d'Alacant.

Marina Sandoval, la mare de Miguel Ángel, és la presidenta d'aquesta empresa que va començar les activitats el 1977, el mateix any del crim. L'any 2005 l'empresa Sandoval va tenir una xifra de negoci d'1,36 milions d'euros.

Abans, Miguel Ángel Díaz-Panadero havia estat apoderat de les empreses Reale Seguros Generales, SA, fins el 1996; Nacional Hispànica de Seguros, SA, cessat el 1993; i Agrupació Mútua del Comerç i de la Indústria

— Mútua d'Assegurances i Reassegurances a Prima Fixa, SA, fins el desembre de 1996.

No se sap si avui dia l'autor de la mort de Miquel Grau té vinculacions polítiques amb grups de la ultradreta valenciana.

Però, siga com siga, als ulls de la justícia Miguel Ángel Díaz-Panadero Sandoval ja ha pagat el seu deute. Una altra cosa és si pot viure amb la consciència tranquil·la.

Però no es podia soterrar en silenci un episodi tan greu i simbòlic d'aquells anys. Per això, una vegada oberta la instrucció judicial, es formà una acció

popular, figura jurídica gairebé desconeguda a la nova jurisprudència. Era la Comissió ciutadana formada per PSP, USO, MCPV, LCR, PCT i més organit-

zacions progressistes del moment. Conjuntament amb l'acusació particular de la família, exercida pel socialista Ciprià Ciscar, llavors alcalde de Picanya,

pretenien intervenir activament en el procés per deixar ben clara la intencionalitat política dels fets, demostrar la relació de l'acusat amb l'extrema dreta i sensibilitzar sobre la perillositat potencial i real d'aquests grups. "Teníem més força per la feina que fèiem que no pas per les lleis que ens emparaven. La democràcia s'havia construït eixint a corre-cuita d'una dictadura", explica Quiñonero.

La Comissió va prestar tota l'ajuda econòmica i jurídica a la família, a més de difondre el cas i recollir tota la informació possible sobre els ultres violents. Una de les primeres aportacions econòmiques, curiosament, va ser la dels treballadors de les estacions de servei de la família Panadero Sandoval.

El judici. Nombrosos simpatitzants d'extrema dreta acudiren al judici al costat de familiars, amics i militants d'esquerra. Més de dos centenars de persones s'aplegaven a les portes de l'Audiència per mirar de seguir el procés des de la sala. Panadero hi apareixeria emmanillat, custodiat per tres policies; "mantenia una actitud freda, serena i distant", tal com relaten els periodistes Pere Miquel Campos i Mari C. Raneda, presents al judici. Fins al punt que el fiscal el va acusar d'irresponsable, no pas pels fets, sinó per la manera de declarar: "Ni sent, ni estima ni el preocupa", va afirmar.

La defensa atacava l'acció popular adduint que no era un crim polític, sinó polititzat. Però, com li van respondre, "la politització no la crea el carrer sinó el processat en matar un militant de base d'esquerra". Mentrestant, Panadero negava pertànyer a cap grup feixista i insistia en la molèstia que li causava la manca d'estètica que ocasionaven els cartells. Però dos testimonis van relacionar l'homicida amb els moviments feixistes, i ja s'havien denunciat més episodis semblants per la zona. Tanmateix, sembla que Panadero no pretenia matar ningú, ni sabia que ho podia fer llançant un bloc de ciment de dos quilos des d'un setè pis, directament al cap d'una persona...

El fiscal sol·licità per al jove catorze anys de reclusió menor per homicidi sense circumstàncies modificatives, mentre que l'acusació popular i l'acusació particular en demanaven vint

Gasolinera Sandoval, a l'entrada nord de la ciutat d'Alacant.

"No hi tinc res a dir"

Parla Díaz-Panadero, condemnat per la mort de Miquel Grau

L'equip d'investigació AIP s'ha posat en contacte amb Díaz-Panadero Sandoval per mirar de saber la seua versió de l'assassinat trenta anys després. Però ell no en vol saber res. Com si es tractara d'una altra persona, l'assassí de Miquel Grau parla tranquil, relaxat. La fredor de la seua veu en aquesta breu entrevista telefònica resulta esgarrifosa.

—Vàreu passar quatre anys empresonat, tot i haver estat condemnat a dotze anys i un dia per l'assassinat de Miquel Grau l'any 1977. Quina és la vostra versió dels fets, ara que fa trenta anys de l'assassinat?

—No hi tinc res a dir. Et sent prou malament [Panadero Sandoval al·lega que no hi sent bé a través del telèfon mòbil].

—Em sentiu més bé ara? [el periodista parla una mica més fort]

—Et vaig sentint, sí.

—Es publicarà un reportatge sobre l'aniversari i volem donar la paraula a totes les parts.

—No hi tinc res a dir.

—Ni tan sols com heu viscut l'aniversari?

—No hi tinc res a dir.

—El reportatge no podrà, doncs, reflectir tots els punts de vista.

—Entesos, però no hi tinc res a dir [repeteix amb una certa irritació].

—Bé, gràcies de tota manera.

—Perdona, on has dit que es publicaria? [pregunta amb interès abans de considerar acabada la conversa]

"No hi tinc res a dir", repeteix fins a quatre vegades. Ni la seua versió dels fets ni la seua valoració trenta anys enrere. No vol saber-ne absolutament res. I és que l'assassí de Miquel Grau viu bé. Aquells fets formen part del passat i ara té un bon sou, condueix un cotxe car, i ja no viu a Alacant. Els darrers temps han estat tranquils; els quatre anys de presó formen part d'un passat que pot resultar molest per al flamant present. Trenta anys després de l'assassinat, com si això fóra una enquesta telefònica, l'assassí no ho sap / no contesta.

Plaça del Cavalls, 11. Des del setè pis, Sandoval va llançar el bloc de ciment que va matar Miquel mentre enganxava cartells del 9 d'Octubre (en detall).

“El meu fill porta el nom de Miquel en memòria seua”

Parla Josefina, germana de Miquel Grau

“L’assassí del meu germà, si haguera pogut matar els deu que anaven amb Miquel, els hauria matat”, afirma Josefina Grau, la germana del jove assassinat, que recorda emocionada els anys tan durs que ha hagut de viure des d’aquell 6 d’octubre de 1977.

Quan Josefina, casada i amb un fill –a qui va posar el nom del seu germà mort–, pronuncia aquestes paraules, ho fa recordant una confessió que un dia li va fer un funcionari de presons d’Alacant, que va sentir el criminal vanar-se de l’acció comesa.

El 6 d’octubre del 1977, Josefina Grau tenia 19 anys, la mateixa edat que l’assassí del seu germà. Els sentiments són difícils de controlar. Aquell succés va caure com una bomba amb

metralla al si familiar. La bestialitat de l’acció hi va provocar una angoixa que resulta difícil de superar i que només el record i la memòria ajuden a combatre: “En aquell moment em volia morir.”

El seu germà era un xic de 22 anys, treballador, que estudiava per ser perit mercantil. Feia el servei militar i aquells dies el seu pare es trobava postrat en un llit de l’hospital La Fe de València, afillit d’una greu malaltia que l’impedia de moure’s, recorda Josefina.

El 6 d’octubre, mentre enganxava cartells de la diada del 9 d’Octubre del Moviment Comunista del País Valencià, fou ferit de mort. El dia 16 es morí. “És dur, molt dur, i ens tocà a nosaltres.”

“L’autor de la seua mort continua vivint i el meu germà, no. I tot allò encara va generar més dolor a la família.” El pare dels Grau morí el 3 de juliol del 1978, vuit mesos i mig després de l’assassinat del seu fill. Ni tan sols va poder anar al soterrament de Miquel. Josefina Grau parla sense odís. “Ho he repassat tot en la meua ment. Tot està en la meua ment i en la dels meus germans i no ho podem oblidar.” I, malgrat que parla amb enteresa, es percep el dolor de tota una vida que hauria pogut ser feliç i que es convertí en un infern que va haver de superar a poc a poc. Josefina recorda el seu germà quan afirma que “el meu fill es diu Miquel, com el meu germà, i mentre jo visca estarà sempre en la meua memòria”.

Han passat trenta anys, tota una vida, des del crim de la plaça dels Cavalls, però el record i la memòria “fan que el passat sempre torne”, afirma emocionada Josefina.

anys de reclusió menor per homicidi amb agreujants i tres milions d'indemnització a la família. Per contra, la defensa, representada per l'advocat Jesús Sancho Tello, reduí els fets a imprudència temerària i sol·licità una pena de sis mesos i un dia. Finalment, Sandoval fou condemnat a dotze anys i un dia de reclusió menor, però eixí en llibertat l'any 1982, havent complit només quatre anys de presó.

El controvertit advocat defensor Jesús Sancho Tello demanà "pau" per al processat i afirmà que Miquel Grau "havia triomfat en la vida posant-hi fi", mentre citava incessantment passatges de la Bíblia i la veu de diversos sants. "Si la justícia, allò místic, allò pur, allò sublim, se'ns gira d'esquena, ens trobarem irremissiblement perduts". A més del discurs messiànic, aprofità l'avinentsa per reivindicar el seu anticatalanisme, afirmant que desconeixia el significat de la paraula *diada*, perquè era catalana; allora proclamava que "el Regne de València no s'ha doblegat ni es doblegarà mai davant res ni ningú" i acabà demanant una almoïna "no per caritat, sinó per justícia". Una vegada més, quedava palesa l'aliança entre la ultradreta i l'anticatalanisme.

Però Juan Maria Bandrés, l'advocat de l'acció popular, afirmà que no era allí per a acusar Panadero, sinó per a defensar Miquel Grau, "que ho demanava a crits". "Fou l'enfrontament de qui té per arma política un cartell contra l'arma brutal d'un totxo. Fou l'agressió de qui té la força contra qui no té res més que la seua pròpia ideologia", afirmà l'advocat.

Jesús Sancho-Tello fou, fins que es morí, un lletrat polèmic i contradictori. Els seus problemes personals més greus, marcats per les suspensions com a lletrat durant la seua carrera, anaven a compte del règim franquista al qual donava tant de suport i que, allora, tant el castigava per alguna cosa que, només en una autèntic estat democràtic i normalitzat, seria objecte, exclusivament, de la intimitat de les persones, com passa actualment.

Avui, trenta anys després, qui acompanyava aquella nit Miquel Grau i posteriorment declarà al judici, la periodista i escriptora Llum Quinero, respon serena, intenta cercar a la memòria aquells passatges de la seua vida que

"No poguérem dir-li adéu, perquè el taüt ens furtaren"

Una cançó per a Miquel Grau

L'any 1978, el grup de folk valencià Al Tall va enregistrar un disc senzill, *A Miquel assassinaren*, en homenatge al jove Miquel Grau. La cançó va esdevenir ràpidament un himne de resistència.

Per cridar: 'Vull l'Estatut', ai ai ai ai ai!
 Per cridar: 'Vull l'Estatut, a Miquel assassinaren;
 Açò passà en Alacant, ai ai ai ai ai!
 Açò passà en Alacant, en Alacant el mataren.
 Ja el porten a soterrar, ai ai ai ai ai!
 Ja el porten a soterrar, l'acompanya tot el poble;
 No poguérem dir-li adéu, soledat de l'ai, ai, ai,
 no poguérem dir-li adéu, perquè el taüt ens furtaren.
 Per guanyar la llibertat, ai ai ai ai ai!
 Per guanyar la llibertat, quants germans tenen de caure!
 Miquel Grau ja no està ací, soledat de l'ai, ai, ai,
 Miquel Grau ja no està ací, quan avui tots l'esperàvem.

molts altres van compartir perquè van fer seus també el dolor i la lluita per Miquel Grau, i no troba paraules per a descriure què sent en recordar-ho. "Per la seua desgràcia [en referència a Panadero Sandoval] i la de la seua família, té un mort sobre l'espatlla, i això ja és prou sobre la seua consciència. Lamente que tinga aqueixa càrrega."

1977-2007 Hi ha coses que no canvien. El 22 de desembre, dos còctels molotov incendiaven el taller de Vila, l'empresa que enquadrava les revistes del PCPV, PSPV i *Valen-*

cia Semanal. Arran d'aquell fet, es va emetre una nota de protesta que inevitablement ens remet a l'actualitat: "[...] en vista de l'absoluta impunitat amb què se succeeixen aquests fets sense ni el més mínim aclariment de responsabilitats, quan tothom sap quins són els grups feixistes que impulsen i realitzen aquests atemptats. La responsabilitat de les autoritats governatives i policiaques, que no han posat els mitjans per a acabar aquests actes, és innegable".

Equip d'investigació AIP